

УДК 658:005.922.1:33

ГУЛЯЄВА Наталія, к. е. н., професор кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету

ВАВДІЙЧИК Ірина, к. е. н., ст. викладач кафедри економіки та фінансів підприємства Київського національного торговельно-економічного університету

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАБІЛЬНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА*

Наведено підходи сучасних науковців до розкриття категорії "економічна безпека підприємства". Досліджено структурні характеристики підприємств торговельної галузі, ефективність їх діяльності. Проаналізовано динаміку основних індикаторів платіжного потенціалу підприємств. Розкрито основні прояви потреби підприємств галузі у створенні системи економічної безпеки, інструментарію управління цими процесами.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, фактори впливу, підприємництво, інструменти управління.

Гуляева Н., Вавдийчик И. Экономическая безопасность и стабильное функционирование предприятия. Приведены подходы современных ученых к раскрытию категории "экономическая безопасность предприятия". Исследованы структурные характеристики предприятий торговой отрасли, эффективность их деятельности. Проанализирована динамика основных индикаторов платежного потенциала предприятий. Раскрыты основные проявления потребности предприятий отрасли в создании системы экономической безопасности, инструментария управления этими процессами.

Ключевые слова: экономическая безопасность, угрозы, факторы влияния, предпринимательство, инструменты управления.

Постановка проблеми. Функціонування економіки України в сучасних умовах ускладнюється через нестабільність усіх аспектів суспільного життя. Функціонування окремого підприємства як суб'єкта ринкових відносин підпорядковане впливу різноманітних чинників, переважна більшість з яких мають деструктивний характер. Це обумовлює зростання ролі та значущості управлінських інструментів передбачення і нівелювання загроз, спричинених різноманітними факторами ризику, тобто економічної стійкості та запасу економічної

---

* Стаття написана за кошти МОН України у межах виконання науково-дослідної теми "Управління економічною безпекою підприємництва в Україні".

безпеки. Отже, стабільне функціонування підприємства, його конкурентоспроможність на ринку та можливість її нарощування пов'язані з рівнем його економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблематики економічної безпеки підприємства займалися такі науковці, як: О. Ареф'єва, І. Бланк, В. Белокуров, Т. Васильців, З. Варналій, Д. Ковальов, А. Мазаракі, О. Новікова, В. Ортинський [1–9] та ін. Проте понятійний апарат теорії економічної безпеки підприємства (ЕБП) та загальна методологічна модель, що знаходяться у стадії становлення, потребують однозначності визначень і чіткої конструкції теоретичних положень. Особливості комплексного управління у форматі систем ЕБП, у тому числі торгівлі, за функціоналом цільового рівня її економічної безпеки потребують подальшого дослідження.

Метою статті є окреслення основних тенденцій розвитку підприємств внутрішньої торгівлі у контексті створення системи їх економічної безпеки.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використано методи логічного узагальнення, синтезу та аналізу.

Результати дослідження. Наслідком адаптації підприємства до нових умов господарювання є його спроможність швидко нейтралізувати загрози, що виникають, усунення їх негативного впливу.

Економічна безпека підприємства, з одного боку, відображає стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технологій) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам). З іншого боку, ЕБП характеризує захищеність діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути загрози, що виникли, або пристосуватися до наявних умов, які негативно впливають на його діяльність [7, с. 435].

Різноманітні підходи у розкритті явища ЕБП свідчать про несформованість єдиного трактування сутності цієї економічної категорії. У сучасних дослідженнях економічна безпека підприємства розглядається з точки зору критеріїв ефективності використання ресурсів, конкурентних переваг, захищеності потенціалу підприємства та його діяльності в реальних умовах господарювання.

Так, З. Варналій досліджує ЕБП у площині здатності найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання, інструменту виміру протидії загрозам і створення умов для стабільного функціонування його основних елементів [5]. В. Ортинський теж розглядає цю категорію як захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або

непрямих економічних загроз, але додає здатність суб'єкта до відтворення в цих умовах [9]. В. Белокуров під ЕБП вбачає наявність конкурентних переваг, обумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань [3]. ЕБП, за твердженням Д. Ковальова і Т. Сухорукова, – це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що неруйнівним чином позначаються на його діяльності [6, с. 48–51].

Таким чином, зростання швидкості змін умов господарювання та рівня їх непередбачуваності, підвищення агресивності впливу факторів зовнішнього середовища, зростання ризику втрати керованості системи обумовлює необхідність досягнення такого стану на підприємствах, який можна вважати рівноважним і нечутливим до економічних потрясінь, тобто стану економічної безпеки поза залежністю від галузевої приналежності. Хоча певні особливості в механізм управління економічною безпекою вносить сфера діяльності.

Внутрішня торгівля, що відіграє важливу роль у розвитку національної економіки, виробництві валового внутрішнього продукту країни, – одна з найбільш кризово-стійких галузей національної економіки. Основне призначення торгівлі полягає у доведенні товарів до кінцевого споживача, що є завершальним етапом їх товароруку з сфери виробництва до сфери споживання. Причому в цьому процесі торгівля як учасник товарного обігу змінює форми вартості, доводячи товари від виробника до споживача.

Одним із вагомих зовнішніх факторів впливу на розвиток внутрішньої торгівлі є стан економіки в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси основних соціально-економічних показників за 2010–2015 рр.

(до попереднього року, %)

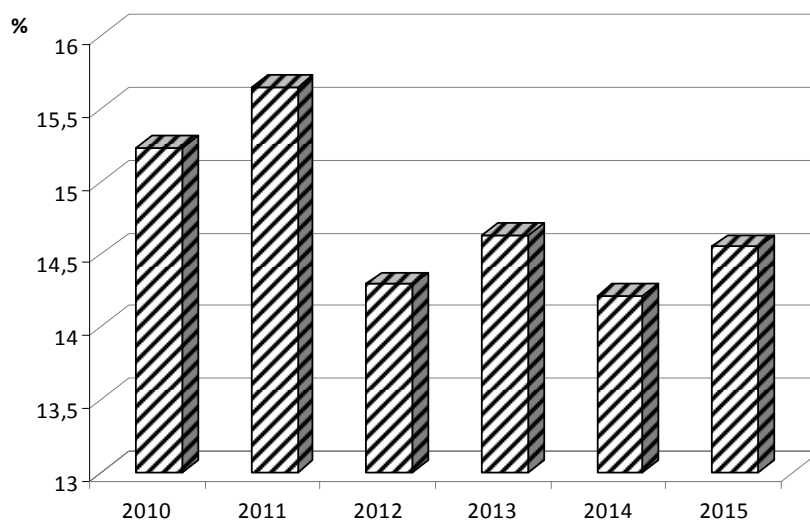
Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Валовий внутрішній продукт (у цінах попереднього року)	104.1	105.4	100.2	100.0	93.2	90.1
Продукція промисловості	111.2	108.0	99.5	95.7	89.9	87.0
Продукція сільського господарства	98.5	119.9	95.5	113.3	102.8	95.2
Експорт товарів та послуг	128.1	130.1	100.3	92.7	85.7	73.0
Роздрібний товарооборот підприємств (у порівнянних цінах)	110.2	113.1	111.6	105.9	90.0	80.2

Джерело: складено авторами за [10, с. 448].

Як видно з даних *табл. 1*, скорочення виробництва продукції промисловості впродовж 2012–2015 рр. становить від 0.5 до 3 % відносно попереднього року, відбулося зменшення продукції сільського господарства у 2015 р. на 4.8 % порівняно з попереднім роком.

Кризові явища в економіці, які спостерігаються в останні роки, стали однією з причин падіння ВВП і вплинули на стан внутрішньої торгівлі: зокрема, якщо для розвитку роздрібного товарообороту протягом 2010–2013 рр. характерна тенденція до збільшення обсягів, то впродовж 2014 р. обсяг роздрібного товарообороту скоротився на 10 %, а у 2015 р. – на 29.8 % у порівнянних цінах відносно попереднього року (див. *табл. 1*).

Простежується кризова траєкторія для внутрішньої торгівлі і через її участь у створенні ВВП країни. Так, у 2011 р. спостерігається найбільше значення частки внутрішньої торгівлі у ВВП країни за останні 5 років (*рис. 1*). Починаючи з 2012 р., вона зменшується, хоча й залишається доволі високою.

Рис. 1. Внесок внутрішньої торгівлі у ВВП України у 2010–2015 рр.

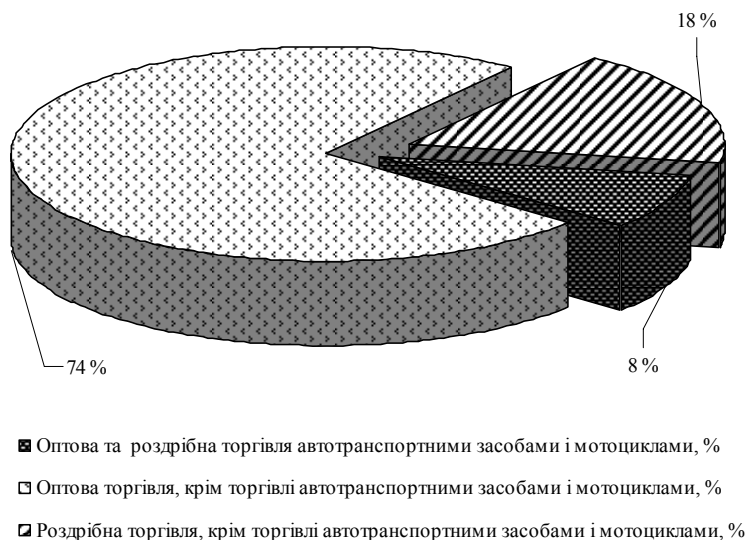
Джерело: розраховано авторами за [10, с. 452].

За твердженням авторів монографії "Внутрішня торгівля України" А. Мазаракі, В. Лагутіна та ін., процеси економічного зростання ідентифікуються через збільшення частки внутрішньої торгівлі у ВВП України, в тому числі валової доданої вартості на основі розширення обсягів реалізації продукції вітчизняного виробництва і суттєвого поліпшення якості торговельних послуг, тобто через розвиток внутрішнього виробництва, чітких тенденцій імпортозаміщення [11, с. 146].

Серед сучасних ознак розвитку торгівлі в Україні можна виділити тенденцію до концентрації і укрупнення торговельного бізнесу завдяки консолідації торговельних компаній, створенню торговельних мереж

та інших форм об'єднань. Хоча серед стримуючих проблем щодо розвитку можна виокремити недостатню кількість сучасних об'єктів торгівлі, особливо в сільській місцевості, значну частку тіньового сектора, відсутність системного і високотехнологічного підходу до організації торгового бізнесу в довгостроковій перспективі. Дослідження основних тенденцій розвитку галузі дає змогу визначити стрижневі напрями щодо формування сучасних теоретичних контентів та інструментів управління у сфері торговельного підприємництва із запобігання негативним впливам внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто створення системи економічної безпеки підприємства. Причому особливість підходів до створення адекватних методичних комплексів управління цими процесами проглядається залежно як від спеціалізації діяльності підприємства, так і його формату.

Структурно сфера торгівлі представлена підприємствами як оптової, так і роздрібною торгівлі (рис. 2).

Рис. 2. Профільна структура підприємств України у 2015 р.
(за видом економічної діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів")

Джерело: розраховано авторами за [12].

У 2015 р. найбільшу частку у загальній кількості підприємств займали підприємства оптової торгівлі, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами (див. рис. 2).

Підприємництво в торгівлі, яке за Господарським кодексом України являє собою самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [13], має різноформатне втілення (табл. 2).

Таблиця 2

Структура підприємств України за їх розмірами у 2010–2015 рр.*

Рік	Підприємства							
	великі		середні		малі		усього	
	тис. од.	%	тис. од.	%	тис. од.	%	тис. од.	%
2010	0.1	0.2	4.1	3.7	105.9	96.1	110.1	100
2011	0.2	0.2	4.2	3.7	107.3	96.1	111.6	100
2012	0.2	0.2	4.0	3.8	99.7	96	103.8	100
2013	0.2	0.2	3.7	3.3	106.6	96.5	110.4	100
2014	0.1	0.1	3.0	3.2	90.8	96.7	94.0	100
2015	0.1	0.1	2.7	2.9	90.8	97	93.6	100

* За видом економічної діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів"

Джерело: розраховано автором за [10].

Як видно з *табл. 2*, найбільше представлені малі підприємства, найменше – великі. Це характерно для вітчизняної торгівлі і є свідченням низького рівня організаційно-правового розвитку даної сфери діяльності. Саме це є однією з вагомих причин гальмування впровадження сучасних ефективних інструментів управління, вдосконалення бізнес-процесів на підприємствах, а отже, й розвитку системи їх економічної безпеки. На підтримку цього напряму впливу на методологію організації господарювання слід відзначити особливості зміни моделей управління.

Характерною особливістю діяльності підприємств торгівлі України в останні 3 роки є висока частка збиткових підприємств (*табл. 3*).

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності підприємств України за 2010–2015 рр.*

Рік	Сальдо, млрд грн	Прибуткові		Збиткові	
		частка у загальній кількості, %	підсумок, млрд грн	частка у загальній кількості, %	підсумок, млрд грн
2010	7.6	60.3	36.1	39.7	-28.5
2011	12.1	64.6	40.4	35.4	-28.3
2012	0.2	64.0	35.5	36.0	-35.3
2013	-13.2	65.9	29.7	34.1	-43.0
2014	-133.2	65.6	27.8	34.4	-161.0
2015	-88.2	75.7	48.2	24.3	-136.3

* За видом економічної діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів".

Джерело: зведено автором за [14].

Незважаючи на помітну тенденцію до покращання ситуації, частка збиткових підприємств залишається доволі високою, хоча обнадійливим є зростання частки прибуткових підприємств за досліджу-

ваний період (табл. 3). Проте високе від'ємне значення фінансового результату (сальдо), яке демонструють багато підприємств галузі впродовж 2013–2015 рр., є проявом впливу кризових явищ, свідченням неспроможності підприємств торгівлі компенсаторно реагувати на нього та нівелювати загрози, що виникають у процесі господарської діяльності. Незважаючи на послідовне зменшення кількості таких підприємств, майже четверта частина функціонуючих підприємств торгівлі залишається збитковою. Причому від'ємний результат закладається в неефективності їх саме операційної діяльності (табл. 4). Хоча останніми роками підприємства торгівлі диверсифікують свою діяльність по їх видах і погіршують загальний результат.

Таблиця 4

Рентабельність діяльності підприємств України за 2010–2015 рр. *

Рівень рентабельності	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Операційної діяльності підприємств, %	9.8	15.0	12.2	10.2	-12.8	-0.9
Усієї діяльності підприємств, %	1.7	2.6	0.0	-3.6	-23.7	-13.5

* За видом економічної діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів"

Джерело: зведено автором за [8].

Загалом по сфері діяльності простежується чітка траєкторія падіння показника ефективності як операційної, так і усієї діяльності підприємств. Такі ж траєкторії демонструють основні індикатори платоспроможності підприємств цієї галузі (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості (на кінець року) підприємств України за 2012–2015 рр.*

Показники	2012	2013	2014	2015	Темп зміни до базисного періоду, %
Поточна кредиторська заборгованість, млрд грн	506.4	514.6	579.1	684.6	135.2
Дебіторська заборгованість, млрд грн	548.2	560.4	575.4	703.0	128.2

* За видом економічної діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів"

Джерело: розраховано автором за [12].

Поточна кредиторська заборгованість перевищувала дебіторську заборгованість лише у 2014 р. (на 3.7 млрд грн). За 2012–2015 рр. цей показник поступово збільшувався (див. табл. 5). Послаблена платіжна стабільність підприємства посилює його вразливість до будь-яких

коливань параметрів середовища функціонування, а отже, розхитує його фінансовий стан, ослаблює систему економічної безпеки підприємства.

Висновки. Формування ЕБП на сучасному етапі суттєво актуалізовано посиленням негативного впливу факторів зовнішнього середовища кризового характеру, необхідністю визначення дієвих інструментів досягнення цільової результативності діяльності підприємств. Основними тенденціями в діяльності підприємств торгівлі на сучасному етапі є низький рівень впровадження сучасних ефективних інструментів управління, удосконалених бізнес-процесів, відповідно й розвитку системи економічної безпеки підприємств. Висока частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств галузі – свідчення неспроможності підприємств торгівлі нейтралізувати загрози, що виникають у процесі господарської діяльності. Запобігання та нейтралізація негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз можливі шляхом попередження та своєчасної реакції на них суб'єкта господарювання через впровадження механізмів та інструментів формування економічної безпеки в межах загальної системи управління підприємством, що зокрема включає комплексну розробку системи економічної безпеки на підприємствах на основі сучасних управлінських технологій, критеріїв, параметрів та індикаторів її рівня.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних засад створення системи економічної безпеки підприємства, механізму її дії, управління процесами досягнення цільового рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ареф'єва О. В.* Планування економічної безпеки підприємств. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 170 с.
2. *Бланк І. А.* Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2009. 784 с.
3. *Белокуров В. В.* Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия. URL : <http://www.safetyfactor.ru>.
4. *Васильців Т. Г.* Економічна безпека України: стратегія та механізми зміцнення. Львів : Арал, 2008. 384 с.
5. *Варналій З. С.* Економічна безпека. Київ : Знання, 2009. 647 с.
6. *Ковалев Д.* Экономическая безопасность предприятия. Экономика Украины. 1998. № 10. С. 48–51.
7. *Мазаракі А. А.* Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 718 с.
8. *Новікова О. Ф.* Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення. Донецьк : НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2006. 408 с.
9. *Ортинський В. Л., Керницький І. С.* Економічна безпека підприємств, організацій та установ. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.

10. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році". Київ : НІСД, 2016. 688 с.
11. Мазаракі А. А. Внутрішня торгівля України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 864 с.
12. Діяльність суб'єктів господарювання : стат. зб. Держ. служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm.
13. Господарський кодекс України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
14. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : стат. зб. Держ. служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2017.

Gulyaeva N., Vavdiichyk I. Economic security and stability of functioning of enterprise.

Background. In the modern terms of ménage functioning of separate enterprise as a subject of market relations it is inferior influence of various factors, majority from which have destructive character. It stipulates growth of role and meaningfulness of administrative instruments of prediction and leveling of threats, caused the various factors of risk of economic firmness and security. Consequently the stable functioning of enterprise, its competitiveness at the market and possibility of its increase are related to the level of its economic security.

Analysis of recent research and publications. Research of range of problems of economic security of enterprise of foreign and Ukrainian researchers was engaged. However, concept of theory of economic security of enterprise and general methodological model are in the stage of becoming, need the unambiguity of determinations and clear construction of theoretical positions. Features of complex management in the format of the systems of economic security of enterprises, including trade, after the functional of having a special purpose of its economic strength security needs further research.

The **aim** of the article is a lineation of basic to the progress of enterprises of domestic trade and selection of facilities of achievement of having a special purpose economic strength security trend.

Materials and methods. For the achievement of the aim the following approaches and research methods were used: method of logical generalization, synthesis and analysis.

Results. Forming of economic security of enterprises on the modern stage substantially strengthening of negative influence of factors of environment of crisis character, it's necessity to determine effective instruments to achieve a special purpose effectiveness of enterprises activity. Creation of the clear system of parameters and indicators of economic security of enterprise including trade to destructive influence are the tools of management of their achievement, development of criteria of firmness processes by the urgent task of theorists and practical workers on the modern stage of development of administrative technologies.

Conclusion. Prevention and neutralization of negative influence of external and internal threats are possible by warning and timely reaction on them by the subject of ménage through introduction of mechanisms and instruments of forming of economic security within the limits of general control system by an enterprise.

Keywords: economic security, threats, factors of influence, enterprise, management instruments.

REFERENCES

1. *Aref'jeva O. V.* Planuvannja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstv. Kyi'v : Vyd-vo Jevrop. un-tu, 2005. 170 s.
2. *Blank I. A.* Upravlinnja finansovoju bezpekoju pidpryjemstva. Kyi'v : El'ga, Nika-Centr, 2009. 784 s.
3. *Belokurov V. V.* Struktura funkcional'nyh sostavljajushhijh jekonomi-cheskoj bezopasnosti predprijatija. URL : <http://www.safetyfactor.ru>.
4. *Vasyl'civ T. G.* Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny: strategija ta mehanizmy zmichennja. L'viv : Aral, 2008. 384 s.
5. *Varnalij Z. S.* Ekonomichna bezpeka. Kyi'v : Znannja, 2009. 647 s.
6. *Kovalev D.* Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija. Jekonomika Ukrainy. 1998. № 10. S. 48–51.
7. *Mazaraki A. A.* Ekonomichna bezpeka Ukrai'ny v umovah globalizacijnyh vyklykiv. Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2010. 718 s.
8. *Novikova O. F.* Ekonomichna bezpeka: konceptual'ni vyznachennja ta mehanizmy zabezpechennja. Donec'k : NAN Ukrai'ny, In-t ekonomiky promyslovosti, 2006. 408 s.
9. *Ortyns'kyj V. L., Kernyc'kyj I. S.* Ekonomichna bezpeka pidpryjemstv, organizacij ta ustanov. Kyi'v : Pravova jednist', 2009. 544 s.
10. *Analitchna dopovid' do Shhorichnogo Poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny "Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrai'ny v 2016 roci".* Kyi'v : NISD, 2016. 688 s.
11. *Mazaraki A. A.* Vnutrishnja torgivlja Ukrai'ny. Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2016. 864 s.
12. *Dijal'nist' sub'jektiv gospodarjuvannja : stat. zb. Derzh. sluzhba statystyky Ukrai'ny.* URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/ Arch_dsg_bl.htm.
13. *Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
14. *Dijal'nist' sub'jektiv velykogo, seredn'ogo, malogo ta mikropidpry-jemnyctva : stat. zb. Derzh. sluzhby statystyky Ukrai'ny.* URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.